

uspešni pri prikazu svojih dognanj britanskim in francoskim kolegom«. Razprava povzema najpomembnejša dognanja češke agrarne zgodovine za zadnja stoletja pred zemljiško odvezo in zelo ustreza tudi za primerjavo z našimi razmerami, saj so se skoraj vse avstrijske pobude za zakonodajo o osvobajanju kmetov začele na Češkem.

Z zadnjo dolgo razpravo R. Brenner z naslovom *The Agrarian Roots of European Capitalism* sklepa knjigo. V njej se delno ozira na trditve svojih oponentov, vendar še naprej izhaja iz trditve, da fevdalni socialno-lastninski sistem ustvarja povsem določene mehanizme za distribucijo dohodkov in zlasti postavlja meje za razvoj proizvodnje, kar povzroči gospodarsko stagnacijo in zaplete. Razprava obsega poglavja: demografski model in razredni odnosi, Razredna struktura, razredna organizacija in fevdalni razvoj v srednjeveški Evropi in Nastanek fevdalne krize in naslednji vzorci razvoja.

Brennerjeva debata ponovno kaže, da je gospodarsko zgodovinsko dogajanje v različnih evropskih deželah od 13. stoletja do konca fevdalizma vsebinsko in časovno mnogo preveč pestro, da bi ga mogli potegniti na enotno kopito oziroma skupni imenoalec. Marxova teorija prehoda iz fevdalizma v kapitalizem tudi sicer ni preveč uspešna, ker gradi preprosto na premočno shematiziranih angleških razmerah, ki jih drugod v Evropi domala ni bilo.

Jože Maček

Janko Prunk, **Slovenski narodni vzpon. Narodna politika 1768–1992**. Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1992. 455 strani.

V slovenskem zgodovinoписju in politično-zgodovinskem presojanju slovenskega narodnega razvoja bi lahko našli le redke avtorje, ki so na osnovi svojega miselno-raziskovalnega koncepta uspeli »dohiti« *zgodovino*, saj je bilo zgodovinoписje povsem razumljivo dolgo časa usmerjeno v razčlenjevanje slovenske zgodovinsko-narodne, gospodarsko-družbene in politične identitete, medtem ko je v novjšem obdobju deloma že prešlo k raziskovanju vprašanj, katera v zadnjih desetletjih zelo dobro obvladujejo predvsem druge družboslovne discipline – politologija, sociologija, etnologija, psihologija in antropologija. Vendar kljub temu izziv, ovrednotiti pravkar izpolnjene strani zgodovine, omogoča še vedno dovolj ustvarjalne vzpodbude, posebej kar zadeva novejšo politično, idejno in gospodarsko-socialno prelome, ki koreninijo v raznovrstnem in medsebojno prepletenem dogajanju v slovenski družbi zadnjih petdesetih let. Enako seveda velja tudi za eno najpomembnejših zgodovinskih in bivanjskih soočenj slovenskega naroda – njegovo nacionalno vprašanje, ki je vse do danes, a bo še tudi v prihodnje, terjalo veliko narodovih politično-akcijskih in intelektualnih moči. Zavezanost taki osebni in znanstveni opredelitvi je leta 1992 ponovno dokazal prof. dr. Janko Prunk, ki je svoje večletno poglobljanje v slovensko narodno zgodovino in slovensko narodnopolitično bit zaokrožil v obsežnem prikazu dvestoletne poti, ki so jo morali prehoditi Slovenci, da so se iz ljudstva, ujetega v habsburško dunajsko pest, dvignili v samosvoj narod in se – že s svojo, neodvisno državo – enakoveljavno povzpeli med ostale narode sveta. Svoj prikaz tako dolgega in vztrajnega približevanja Slovencev k popolni nacionalni uveljavitvi je J. Prunk naslovil z vsebinsko tehtno domišljenim poimenovanjem »Slovenski narodni vzpon« *in s tem označil še končni del svojega slovenskega triptiha, katerega poleg »Narodnega vzpona« *sestavljata še deli »Slovenski narodni programi« *(Ljubljana 1986) ter »Nova slovenska samozavest« *(Ljubljana 1990)!****

Janka Prunka »dohitevanje zgodovine« *predstavlja naravno, v občutljivo premišljenem znanstvenem naporu zasnovano historiografsko dejanje, ki se po svoji vsebini ujema z večrajšim dnem najprej seveda zaradi hkratnosti zgodovine in časa, ki ga avtor živi, dejansko pa zaradi njegovega doslednega vztrajanja, da osvetli problem, katerega v svojem delu preudarja – do njegove končne in odločujoče rešitve. Avtor se torej v tem primeru ne zateka k načelu zgodovinske distance, marveč se tako kot pred njim le še Dragotin Lončar (Politično življenje Slovencev. Od 4. januarja 1797 do 6. januarja 1919. leta, Ljubljana 1921) in Edvard Kardelj-Sperans (Razvoj slovenskega narodnega vprašanja, Ljubljana 1939), ne izogiba tudi obravnavi dogajanj, ki jih je ustvaril šele komajda pretečeni čas.*

»Slovenski narodni vzpon« *je gotovo eno izmed označevalnih slovenskih historičnih del. Je zgodovina slovenskega naroda, kakršne doslej še nismo brali, zgodovina, ki se na enem mestu in v enem časovnem loku posveča slovenskemu narodnemu fenomenu vse do njegovega vrhunca, ko je volja po slovenski nacionalni suverenosti januarja 1992 končno zmigala v svojem osvobodilnem stremljenju in dosegla mednarodno priznanje ter uveljavitev – navkljub narodnostni smrti, na katero so Slovenci še pred pol stoletja obsodili nemško-italijanski sosed, na zatonu svojega obstoja pa še druga izmed obeh jugoslovanskih držav. Iz slovenske zgodovine je avtor torej vzel njeno narodno sestavnico in jo prvi med slovenskimi zgodovinarji predstavil kot sklenjeno celoto ter tako vpraševanju po slovenski nacionalni samolastnosti in razvojni moči dal stvarno osnovo in afirmativno osmislil njegov pomen tako znotraj kakor tudi zunaj slovenskih meja. Avtor je »Slovenski narodni vzpon« *napisal na sintetični način in k maloštevilnim slovenskim sintetičnim obravnavam – kompendiju akademika prof. dr. Boga Grafenauerja, »Zgodovina slovenskega naroda«, I–V (Ljubljana, 1954–1962; 1964–1974), Speransovemu »Razvoju slovenskega narodnega vprašanja«, profesorjev Ferda Gestrina in Vasilija Melika »Slovenski zgodovini od konca osemnajstega stoletja do 1918« *(Ljubljana 1966) ter prof. Janka Pleterškega odmevnemu trinomu »Narodi, Jugoslavija, revolucija« *(Ljubljana 1986) pridal še eno tovrstno delo, pri čemer ga ni zaustavljala misel, da lahko postane tako zastavljeno znanstveno besedilo tudi predmet enostranskih splošnoteoretskih razmišljanj ali pa ozko usmerjenega gledanja na tok zgodovine in relevantnost posebej ob taki priložnosti poudarjanih****

historiografskih raziskav. Avtor je svojo nalogo opravil tako, da takega ocenjevanja njegove sinteze v širšem in resnem razpravljanju o obravnavani problematiki ne bi bilo moč vsebinsko podpreti, zakaj svojo dvestoletno slovensko narodno zgodbo je domislil po lastnem, suvereno utemeljenem preudarku, izhajajočem iz odločujočih dejanj in celovitosti slovenske ekstenzialne izkušnje v letih 1768–1992.

Svojo strnitev izjemno dolgega in težkega preboja Slovencev na državno-zgodovinsko raven, je avtor razvrstil v pet, vsebinsko in časovno v sebi sklenjenih slovenskih narodnopolitičnih stopenj, pri čemer vsako umešča v obči zgodovinski in slovenski okvir dogajanja, v katerem se je odločalo vprašanje obstoja in nadaljnjega razvoja slovenske narodne skupnosti. Tako v prvi izmed teh stopenj, ki jo naslavlja *Od narodnega preporoda do politične afirmacije slovensko narodne celote*, problemsko zaokroža obdobje od spočetja slovenskega samozavedanja do široke, vsenarodne taborske potrditve temeljnega programa Zedinjene Slovenije ter poudarjenega mladostnega Jurčičevega stališča – izrečenega ob jugoslovanskem kongresu decembra 1870 v Ljubljani – o edinole enakopravnem upoštevanju Slovencev v okviru jugoslovanskih političnih povezav. To obdobje najprej predstavlja skozi terezijanski in jožefinski prosvetljeni absolutizem, ki je rodil narodni preporod, v le-tem temelječo spoznavo slovenske jezikovno-etnične enotnosti in začetno možnost slovenskega ljudstva, da se razvije v politični dejavnik (ustanavljanje osnovnih šol), čas francoskih Ilirskih provinc, v katerem se uveljavi slovensko ime, slovenski jezik pa v javni rabi dobi večji pomen, ter skozi predmarčno dobo, ki kljub svojemu konservativnemu političnemu duhu s kulturnojezikovnim delom Kopitarja, Čopa, Prešerna in Slomška utemelji boj za individualnost slovenskega naroda, zavrne ilirizem, s Prešernovim krogom pa oblikuje kulturnopolitično voljo po narodni svobodi in samostojnosti.

Enako predstavi tudi vpliv marčne revolucije leta 1848 na Dunaju ter oblikovanje ključnega slovenskega narodnega programa Zedinjene Slovenije, ustavno dobo do taborov, ko so se po desetletju Bachovega absolutizma Slovenci preko čitalnic, nastajajočega slovenskega političnega časopisja in političnih volilnih uspehov (1867), z narodno-plebiscitarnim taborskim gibanjem zopet vrnili k programu Zedinjene Slovenije in s tako, Zedinjeno Slovenijo, pogojevali tedaj porajajoči jugoslovanski program. Iz avtorjevega razčlenjevanja te prve stopnje, v kateri je začet slovenski narodni vzpon, se vidi veliko študijsko in ustvarjalno prizadevnost, ki je avtorja v njegovi miselno-konceptualni obdelavi vse relevantne domače in tuje literature navedla tudi k kritičnemu preudarjanju posameznih zgodovinskih ocen – o neposrednem vplivu francoske meščanske revolucije na zorenje slovenske narodne in politične zavesti ter o konceptualni kontinuiteti med mislijo iz časa Ilirskih provinc in programom Zedinjene Slovenije. V tej zvezi bo verjetno najbolj točno avtorjevo mnenje, da velja revolucijo v Franciji upoštevati samo posredno, t.j. kot vpliv na poznejšo zavest porajajočega se slovenskega meščanstva (str. 29–30) ter da gre v Zedinjeni Sloveniji videti posledico leta 1848, ki je zorela in dozorela v dolgotrajnem nacionalnem razvoju predmarčne dobe (str. 37–38). Podobno kaže pritegniti tudi avtorjevemu nesoglasju s Speransovo kritiko nerevolucionarnosti slovenskega vodstva leta 1848, saj dvomi, da bi se mogla spontana socialna revolucionarnost tlačanske kmečke množice pridobiti za narodnorevolucionarne cilje, četudi bi slovenski voditelji iz sloja malega meščanstva in razumništva to dejansko poizkušali (str. 68–69). Med avtorjevimi posebej poudarjenimi opozorili v tem sklopu »Slovenskega narodnega vzpona« velja omeniti še mesto, kjer razpravlja o Levstikovem narodnopolitičnem programu iz leta 1867 in ugotavlja, da se ob njegovi malodušni digresiji (»... da zatremo vsako misel, koja na to namenja, da bi mi sami zase mogli kdaj kaj biti ...« historiografija doslej še ni zaustavljala (str. 80–82).

Seveda slovenski narodni vzpon ne predstavlja enostavnega, premočrtno udejanjenega razvoja, ki se je leta 1992 končal tako, kot se pač je. Slovenci so se namreč v svojem dolgotrajnem pretvarjanju v nacijo našli tudi v marsikaterem omejevalnem položaju ali pred hudo zapreko – od nevarne teritorialne razkosanosti v času Ilirskih provinc, zavračanja avstrijske oblasti iz začetka štiridesetih let 19. stoletja, da bi izhajal slovenski politični list in v onemogočanju narodnopolitičnega gibanja v absolutističnem desetletju ministra Alexandra Bacha. Vendar pa so znali vedno izbrati pot, ki je njihova emancipacijska prizadevanja vodila naprej, kljub tudi lastnim odmikom od svojega zgodovinskega narodnoprogramskega ideala. Avtor to dobro prikaže v obravnavi druge slovenske narodnopolitične stopnje, ki jo označuje s razdobjem *Od taborov do razpada habsburške monarhije*, to razdobje pa prikaže po natančno izrisanem idejnem, narodnem in političnem opredeljevanju Slovencev vse do nastopa t.i. jugoslovanske faze v razvoju slovenskega naroda. Bralec se sreča s sporom med mlado- in staroslovenci in kasnejšim obdobjem slogaštva, ko je zaradi povezanosti slovenske z nemško konservativno politiko misel Zedinjene Slovenije za dobrih dvajset let opuščena, dokončno politično diferenciacijo v slovenskem narodnem gibanju, ki iz svoje idejne osnove in političnih zahtev tako na katoliški kakor liberalni strani preprečuje postavljanje radikalnih narodnih stališč, nato pa z obujanjem težen po Zedinjeni Sloveniji v narodnem programu JSDS in jasno mislijo slovenskih masarykovcev o nacionalni avtonomiji. Vzporedno s tem se seznanjamo s Krekovo evolucijo k ideji združenja Jugoslovancev konec 19. stoletja, zatem pa ga avtor vpelje v novoilirski nacionalni koncept, t.j. v političnozgodovinsko osnovo jugoslovanskega liberalnega unitarizma, ki se je tako dosledno upiral slovenski narodno-emancipacijski volji v času prve jugoslovanske države.

Po pojasnjevanju novoilirstva, s katerim začenja obravnavo jugoslovanskega vprašanja v slovenski politiki, se avtor osredotoči na problem trializma pri Slovencih, t.j. na politično usmeritev, ki sta jo podpirali tako SLS kot NNS in ki je terjala naj se v Habsburški monarhiji oblikuje še ena, jugoslovanska državnopravna enota, v katero bi bili vključeni tudi Slovenci. Avtor trialističnemu vprašanju namenja precejšnjo pozornost in podrobno opisuje prizadevanja SLS v letih 1908–1912 in 1912–1913 nasproti hrvaško-pravaški politiki in v političnem centru države, na Dunaju, da bi bila v trialističnem državnem okviru zajeta tudi Slovenija. Ta avtorjeva pozornost je vsekakor dobro utemeljena, saj nam kasneje omogoča razumeti njegovo oceno Majniške deklaracije, slovenskega narodnega programa iz zadnjih let prve

svetovne vojne. Predno pa o njej spregovori, se ustavi še pri radikalno jugoslovanski prepovedovski koncepciji, znani anketi novoilirskemu stališču blizu stoječega uredništva revije Veda in pri enako, v novoilirstvo nagnjeni narodni opredelitvi vodilnega slovenskega katoliškega ideologa, dr. Aleša Ušeničnika. Tako lepo ponazarja eno izmed slovenskih narodnoprogramskih razmišljanj v letih pred prvo vojno, kateremu postavlja nasproti odločno odklanjanje jugoslovanskega integralizma socialdemokratov Ivana Cankarja in Albina Prepeluha. To odklanjanje in (dobro predstavljena) Krekova politična akcija iz let 1915–1917, ki se je iztekla v znano Majniško deklaracijo, predstavlja pomembna idejna in politična počela tedanje – v sebi utemeljene – slovenske emancipacije, ki se je v Deklaraciji izražala z zanikanjem dualizma in neposredno zahtevo po oblikovanju tretje, jugoslovanske enote v monarhiji. Kakor točno ugotavlja avtor, je to bila revolucionarna zahteva, saj je terjala rušenje dotedanje državnopravne strukture in je izključevala slovenske dežele izpod dunajske oblasti. To je gotovo bil narodnoosvobodilni in v resnici revolucionarni koncept, ki so ga vsebovale že predvojne trialistične težnje, njihovo dosledno zavračanje s strani dunajskih elit v času deklaracijskega gibanja pa je – kot opozarja avtor v vsestranski obravnavi takratnega političnega dogajanja na Slovenskem – rodilo vsenarodno politično akcijo, ki se je po ustanovitvi Narodnega sveta v Ljubljani končala s slovensko samoodločbo in v sprejemanju nove, neodvisne od monarhije ustanovljene jugoslovanske države. Avtor opisuje takratno jugoslovansko navdušenje, a tudi njemu nasprotne dvome posameznikov (I. Sušteršič), ob narodni samoodločbi leta 1918 pa opozarja na Zgodovino, ki dokazuje, da vsako prepričanje o graditvi neporušljivega (Jugoslavije) kaže, da nekaj takega na svetu ne obstoji.

Gornje avtorjevo opozorilo v bistvu že napoveduje kvalitativno vrednotenje jugoslovanske države in misli kot načina spoznavanja narodno-osvobodilne vizije Slovencev. To kompleksno in glede na dosedanje slovensko izkušnjo izredno pomembno vprašanje obravnava avtor v nadaljnjih stopnjah slovenskega narodnega vzpona, pri čemer v tretji, v katero nas uvaja naslov *Slovenci v prvi jugoslovanski državi*, razjasni stališče, ki ga je v letih 1918–1941 slovenski narod zavzel v vprašanju Slovinci in slovenstvo na eni ter Jugoslavija in jugoslovanstvo na drugi strani. Za Slovence, ki leta 1918 seveda niso vedeli, da Jugoslavije nekoč več ne bo, je slednje v dobi unitaristične in centralistične Kraljevine SHS (po letu 1929 Kraljevine Jugoslavije), predstavljalo ključno vprašanje njihovega obstoja (in vijugavega vzpona v nacijo), in to vprašanje nam avtor izkušeno razgrinja od rojstva slovenske avtonomistične ideje (Avtonomistična izjava kulturnih delavcev, februarja 1921) ter uveljavitve avtonomistično-federalističnega koncepta v slovenski politiki dvajsetih let (preko Slovenske ljudske stranke, Novačanove SRS, KSS, Bernotove JSDS, Prepeluhove Slovenske republikanske stranke kmetov in delavcev, Pucelj-Prepeluhove SKS in slovenske narodnodemokratske usmerjene mladine), do boja za afirmacijo slovenstva, narodne samoodločbe in Zedinjene Slovenije v tridesetih letih (Vidmarjevi Problemi slovenstva, punktacije SLS, zahteve komunističnega Slovenskega Narodnega Revolucionarnega gibanja, samoslovenska stališča o slovenski narodni samobitnosti, samoodločbi in popolni avtonomni narodni svobodi s strani levih, ljudskofrontnih sil).

Avtor hkrati seveda predstavlja tudi tedanji ostali slovenski notranjepolitični razvoj, konceptualne razlike in gledanju ljudskofrontnih sil (KSS, krščanskih socialistov, narodnih demokratov in demokratično preobraženega slovenskega Sokolstva) na vprašanje demokracije, ideološkega dejavnika in socialno vprašanje, medtem ko unitaristično jugoslovanstvo slovenskih liberalcev in socialistov pojasnjuje kot politično stalnico, katere slovenski narod ni nikoli sprejel. Kritičen je tudi do vodilne slovenske politične sile, avtonomistične SLS, za katero opozarja, da je v okviru JRZ izgubila svoj avtonomistični naboj, kar je slednjič privedlo pobudo po oblikovanju slovenskega narodnega programa na ljudsko-frontni politični blok. Preko tega bloka pa so se Slovenci neposredno pred drugo vojno odločno opredelili za nadaljnji narodni razvoj, t.j. za tako jugoslovansko tržavo, v kateri jim bo zagotovljen suveren položaj ter svoboden in samolasten nacionalni razmah. V celostnem gledanju na problem, kateremu se posveča »Slovenski narodni vzpon«, je ta opredelitev predstavljala tudi privlačen program za Slovence, ki so po letu 1918 ostali zunaj jugoslovanskih meja in katerih narodnopolitično tvornost v tem času (na Primorskem in Koroškem), avtor prikaže v tehtnim vmesnim poglobljanjem v njihov težki osvobodilni napor. Opredelitev za suvereni status Slovencev v jugoslovanski državi pa je hkrati nadgrajevala tudi izkušnjo slovenske narodne samostojnosti, doseženo v času obstoja Države SHS (novembra 1918), katerega obravnava avtor pred vstopom Slovencev v Kraljevino SHS.

Ta čas predstavlja po vseh bistvenih vidikih tedanje hitre zgodovinske dinamike (boj za slovenske narodne meje, vprašanje jugoslovanske združitve, Ženevska konferenca, problemi, vezani na slovenski narodnokulturni koncept), in odgovarja na vprašanje, ki je bilo v zadnjih letih že večkrat postavljeno, t.j. ali so jugoslovanski narodi iz monarhije želeli zedinjenje s Srbijo v skupno jugoslovansko državo. Avtor na to vprašanje odgovarja, da je – poleg drugih znanih okoliščin – do tega zedinjenja v veliki meri prišlo prav zaradi pritiska Srbov iz Države SHS (Hrvaške in Bosne), ki so brezpogojno zahtevali združitev vsega srbskega naroda v eni državi. Tej avtorjevi trditvi je treba kar pritrditi, saj o tem v svojem Dnevniku piše tudi eden izmed tedaj najvplivnejših slovenskih voditeljev, ljubljanski knezoškof A. B. Jeglič, ki se je 20. novembra 1918 v Zagrebu – na obisku pri nadškofu dr. A. Bauerju – srečal z vodjo srbske vojaške misije v Zagrebu, podpolkovnikom Milanom Pribičevićem ter katoliškim duhovnikom Barcem, kasneje pa še s poverjenikom Narodnega vijeća za Slovenijo, A. Kramarjem. Ti so mu povedali naslednje: »S srbsko kraljevino se hočejo zediniti vsi vodje iz Bosne in Hercegovine, iz Dalmacije, iz Srema in Bačke. Že prete, da ne bodo več čakali, ampak kar k Srbiji pristopili. Ostali bi edini Hrvati v Banovini in Slovenci, katerim prete Italijani, da jih sebi pridružijo.«¹

¹ A RS, Referat za dislocirano gradivo, II. Jeglič dr. Anton Bonaventura, *Dnevnik* (leto 1916–1927)/III, zv. 11, str. 47.

Vprašanje odnosa Slovencev do jugoslovanske države je predstavljalo tudi stržen naslednje slovenske narodnopolitične stopnje, ki v avtorjevem delu nosi danes še vedno zelo prepoznaven naslov — *Slovenci v drugi svetovni vojni*. V to stopnjo se bo verjetno podrobno poglobil marsikak bralec, saj zadeva čas, ki še sedaj pogojuje dejavno in včasih tudi zelo ostro idejno in politično opredeljevanje Slovencev. Obdobje med leti 1941–1945 obravnava avtor po svojem načinu gledanja na slovensko zgodovino zadnjih dvesto let, t.j. skozi historični razvoj slovenske narodne problematike, kljub temu pa se ne izogiba odgovoriti še na vsa druga temeljna vprašanja, ki jih je takrat na Slovenskem rojeval trdi vojni čas. S tem je gotovo izvršil pionirsko dejanje, kajti razdobje, ki ga poudarja v tem delu svojega besedila, lahko beremo tudi kot prvo strnjeno politično zgodovino Slovencev iz let 1941–1945. Če se najprej zaustavimo pri tem vidiku »Slovenskega narodnega vzpona«, potem lahko ugotovimo, da je bil v tem času zelo otežen, saj je del Slovencev tedaj razklal medsebojni državljanski spopad, medtem ko jim je možnost za nadaljnji idejni in politični pluralizem z Dolomitsko izjavo izničil bonapartizem KSS znotraj OF. Avtor obravnava slovensko politično zgodovino v letih druge svetovne vojne skozi ti dve temeljni ugotovitvi in zelo stvarno razčlenjuje vprašanje kolaboracije, likvidacijsko-revolucionarnih ukrepov VOS ter sploh fenomen oeofovskega (revolucionarnega) in protioeofovskega (protirevolucionarnega) tabora iz takratnih slovenskih vojnih let. Zelo dobro opozarja, da so k tedanjemu medsebojnemu obračunavanju med Slovenci vzpodbujali in silili jastrebi na obeh straneh in da je težko pripisati ali enostransko ali večinsko krivdo eni ali drugi strani. Spirala oeofovskega in protioeofovskega se je pač vedno bolj strnjeno in vedno hitreje dvigala kvišku in se razklenila v ozavešeni konfrontaciji, kakršna se je razvila zatem.

Tako kakor avtor na politični ravni obravnava obdobje 1941–1945 z vidika obeh tedaj oblikovanih slovenskih idejno-vojaških celot, na enak način gleda tudi na narodnopolitično tvornost, ki jo je porodil takratni vojni čas. Avtor najprej posebej predstavlja — trojni genocidni okupacijski sistem, nato pa skozi natančno analizo narodnopolitičnega dela obeh tedanjih slovenskih idejnopolitičnih polov ugotavlja, da sta oba v slovenskem narodnem vprašanju zagovarjala isti koncept. Samoodločbo, Zedinjeno Slovenijo in v federativnem načelu obnovljeno jugoslovansko državo (z izjemo Ehrlichovih Stražarjev), je namreč terjal tako slovenski protioeofovski del (v deklaracijah vodstva bivše SLS v aprilu in novembru 1941 ter v aprilu in oktobru 1942, v sporočilih Narodnih odborov v Ljubljani, septembra 1941 in oktobra 1944, in v sporočilih Slovenske zaveze maja 1942), kakor jo je seveda tudi osvobodilno-revolucionarno OF (v sklopu svojih znanih programskih izjav v letih 1941–1943), Kočevski zbor odpolancev slovenskega naroda, oktobra 1943 in I. zasedanje SNOŠ, februarja 1944. Vendar pa se pri tem vidi, da je bila zgodovinsko-politično relevantna samo narodna tvornost oeofovskih sil, ki so se vojaško uspešnejše in mednarodno priznane s strani Antifašistične koalicije dvignile v narodov vodilni subjekt. Ta subjekt je Slovenijo, skupaj z narodni matici vrnjeno Primorsko vključil v drugo jugoslovansko državo, in sicer v veri, da bo ta država zagotovila polno slovensko narodno, politično in zgodovinsko uveljavitev. Toda čeprav se je Slovenija v drugi Jugoslaviji vzpela na raven federativne državnopravne enote, pa so se morali Slovenci zgodovinsko preizkusiti še v enem razvojnem obdobju, da so dosegli svojo celotno narodno izpolnitev.

Zadnjo narodnopolitično stopnjo, preko katere so se tudi Slovenci povzpeli v državni narod, ki skupno z drugimi nacijami sobiva v zgodovini, je avtor naslovil s pomenljivo oznako — »V „federativni“ Jugoslaviji«. Druga jugoslovanska država in ponovna jugoslovanska izkušnja sta namreč pokazali, da Jugoslavija kot način reševanja slovenskega vprašanja to vprašanje še vedno odpira in slovenski narod postavlja pred odločitev, da se o svoji nacionalni perspektivi ponovno opredeli. Dozorevanje tega spoznanja avtor natančno vrednoti po vodilnih razvojnih črtah družbenopolitičnega življenja v FLRJ in SFRJ, ki je bilo vedeno skozi dolgoletni beograjski centralizem in strogo jugoslovansko socialistično idejnopolitično usmeritvijo, da je v socialistični družbi narodno vprašanje neproblematično in da tudi vse bolj izgublja svoj prejšnji pomen. Kot avtor dobro poudarja, je slovenski narod zaradi svoje pridnosti, občutka odgovornosti in smisla za samoobrambo organiziranost tudi to preizkušnjo zmagovalno preстал, in v dobrem desetletju po dokončni izgubi Koroške in Trsta (Londonski memorandum 1954, Avstrijska državna pogodba 1955), znotraj jugoslovanske skupnosti zlagoma pričel graditi novo slovensko samozavest.

Slovenska narodna tvornost je v tem času sprva bila omejena le na politične sile, vezane na ZKS (nekomunistični pogledi na slovensko narodno vprašanje so se namreč lahko razgrinjali le v tujini), ki so najprej po federalističnih prizadevanjih E. Kardelja znotraj ZKJ v prvi polovici šestdesetih let — na prehodu šestdesetih v sedemdeseta leta, preko »liberalistične« struje Staneta Kavčiča terjale polnejšo uveljavitev Slovenije v jugoslovanski državi. Po kardeljskem utišanju slovenskega »liberalizma«, in po zatem okrepljeni avtonomiji republik v ustavi iz leta 1974 pa je moralo miniti še desetletje in pol, da se je slovenska narodna misel ponovno javno vzpostavila, tako preko notranje evolucije v vodstvu ZKS, kot tudi s poudarjanjem slovenskega narodnega stališča v krogu izvenpartijskih kulturno-filozofskih elit. Te so — na osnovi izkušnje iz polemike Čosić–Pirjevec v letih 1961–1962, preseganja slovenskega samozanikanja pri pripadnikih revije »Problemi« (iz preloma šestdesetih in sedemdesetih let) ter Kocbekove afirmacije antropološke pripadnosti (slovenskemu) narodu v sedemdesetih letih — po letu 1985 pričele krepiti vseslovenski protijugoslovanski narodni vzgon (večavtorska obravnava slovenskega narodnega vprašanja v »Reviji 2000« leta 1986, 57. številka »Nove Revije« leta 1987, opredelitev ob procesu zoper »četverico« leta 1988, Majniška deklaracija leta 1989) — in uspele v slovenski javnosti uzavestiti težnjo po narodni samostojnosti in suvereni slovenski državi. To težnjo — vzpodbudile so jo brezkompromisne srbske, črnogorske in bosanske zahteve po vsejugoslovanski narodnokulturni in politični unifikaciji — sta podpirali tudi tedanja uradna slovenska oblast in Kučanova ZKS (slovenski ustavni amandmaji, septembra 1989, preprečitev prvodecembrskega velikosrbijanskega mitinga istega leta v Ljubljani, odhod slo-

venske delegacije s XIV. kongresa ZKJ, januarja 1990), uresničil pa jo je čas po volitvah aprila leta 1990, ki je današnjemu bralcu še dobro vtisnjen v spomin, medtem ko ga je bodočemu avtor že opisal sedaj.

Avtor v tem delu »Slovenskega narodnega vzpona« predstavlja Demosovo nepretrgano stopnjevanje splošne slovenske volje po narodni suverenosti ter notranje-slovensko in jugoslovansko politično gibanje v letih 1990–1991, plebiscit za samostojno slovensko državo, 23. decembra 1990, in nato razglasitev samostojne Republike Slovenije, 26. junija 1991. Obenem opisuje tudi junijsko agresijo JA na Slovenijo ter nadaljnjo dejavnost slovenskega vodstva pri udejanjanju osamosvojitvenega projekta in opozarja na prizadevanja za mednarodno priznanje Slovenije. Z dosego tega priznanja se njegov »Slovenski narodni vzpon« tudi konča, in bralca navaja k misli o neuničljivosti *narodnega* ter njegovega – dokler v resnici ni udejanjen – trajnega stremljenja po nacionalni pravičnosti, enakopravnosti in svobodi. Iz celotnega avtorjevega dela namreč lahko vidimo, da se kljub vsem mučnim preizkušnjam, ki jih pred še ne uveljavljeni narod postavlja zgodovina, in kljub njegovim posameznim zgrešenim iskanjem, le-ta vedno znova vrača k svojemu temeljnemu osvobodilnemu cilju in takrat znova in še bolj suvereno osmišlja politično stopnjo, v kateri naj ta osvoboditev živi. Prav to pa je ključno opozorilo in sporočilo »Slovenskega narodnega vzpona« in avtorjev zelo pomemben prispevek k današnjemu samozavedanju in samozavedi slovenskega naroda. Vendar pa tega sporočila del dosedanjih kritikov ni prepoznal,² in je – ne *sine ira et studio* ampak neomikano in z izrazito izničevalnim namenom to bogato delo (Stvarno kazalo pokaže, da avtorjev pojmovno-kategorialni koncept zajema skorajda polnih 900 vsebinskih enot), pričakal na nož, kar more navesti strokovno in širšo slovensko narodno javnost le k temu, da sama vzame v roke »Slovenski narodni vzpon« in mu po lastni presoji da tisti pomen, ki naj ga po njenem mnenju ima.

² Glej DELO/Književni listi, 4. marca 1993, 18. marca 1993, 1. aprila 1993, 8. aprila 1993 in 15. aprila 1993.

Jurij Perovšek

Bojan Balkovec, **Prva slovenska vlada 1918–1921**. Ljubljana : Znanstveno in publicistično središče, 1992. 191 strani.

V začetku letošnjega leta, čeprav z lanskoletno datacijo, je mlada, vendar toliko bolj delovno zagnana založba obelodanila tudi knjižni prvenec našega kolega Bojana Balkovca o prvi slovenski vladi v nekaj letih po razpadu Avstro-Ogrske monarhije. Z naslovom je Balkovec želel poudariti v slovenski zavesti politično pogojeno pozabo obstoja slovenskega »samovladanja« v navedenih letih. Vzrok poudarku je prepričanje nestrokovnih krogov v času po drugi svetovni vojni, ki je kot prvo doživljalo le ajdovsko vlado iz leta 1945. V današnjih časih pa nekateri, očitno še s krajšim zgodovinskim spominom, prvenstvo namenjajo šele »demosovski« vladi izpred treh let.

Balkovec je za prepričevanje nejevernih ubral pravo pot, saj je za podkrepitev naslova knjige povezel vse bistvene ugotovitve iz literature o burnih dogodkih, ki so privedli do nastanka Države Slovencev, Hrvatov in Srbov in nato Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev. Obenem pa je z originalnim arhivskim gradivom prikazal tudi dejavnosti slovenskih vlad (od narodne do deželnih) na različnih področjih, ki nazorno pričajo o dejanski efektivni oblasti tega organa na naših tleh.

Ko k temu prištejemo še dokaj nezahtevno pisanje, ki se ne izčrpava v pojasnjevanju nadvse podrobnosti, zgodovinarjem resda pomembnih, temveč premočrtno sledi v naslovu opredeljeni temi, lahko zatrdimo, da je delo namenjeno širokemu krogu bralcev. Določneje rečeno tistim, ki nimajo ne volje ne potrpljenja za prebiranje zahtevnih razprav iz strokovnih revij, ampak želijo na enem samem mestu pridobiti celovito informacijo o določenem problemu. Prepričani smo, da je Balkovec ustrezno ravnal, kajti le poljudnejše, a strokovno neoporečno napisane razprave lahko krepijo zgodovinski spomin med Slovenci in vzpodbudijo večje zanimanje za našo preteklost med širšim občinstvom, kamor izčrpne in podrobne kabinetske razprave žal ne sežejo.

Balkovec je knjigo razdelil na pet poglavij. V prvem, po značaju uvodnem, je sumarno predstavil okoliščine, dejavnike in potek prehoda Slovencev v jugoslovansko državo, ki naj bralca uvedejo v prostor in čas, v katerem so uradovale takratne slovenske vlade. Bralec nato preide na seznanjanje s sestavo Narodne vlade in odnosi z Narodnim svetom ter Narodnim višjim v Zagrebu. Skladno s političnimi razmerami, ki jih označuje čedalje večja centralizacija uprave, spremlja bralec tudi degradacijo Narodne vlade na Deželno vladu, ko je, kakor pravi Balkovec »samostojno vodenje Slovenije . . . pešalo«, dokler ni s sprejemom Vidovdanske ustave popolnoma usahnilo.

Kako so vlade delovale oziroma uradovale in izvajale oblast, je moč prebrati v tretjem poglavju, kjer je opisana struktura uprave v tedanji Sloveniji. Že v naslednjem pa je prikazana zunanjepolitična dejavnost Narodne vlade, natančnejše urejanje nujnih mejnih in drugih vprašanj s sosedi. Tudi pri tem so v Ljubljani ukrepali samostojno, čeprav naj bi zunanja politika sodila v pristojnost Narodnega višjega, ki pa za to področje ni kazal pretiranega zanimanja.

Z zaključkom tega poglavja je pisec pripeljal bralca do ključnega dela knjige, to je do pregleda delovanja posameznih vladnih resorjev, ki jih je bilo deset po številu in so pokrivala vsa področja družbenega in gospodarskega udejstvovanja prebivalcev tedanje Slovenije. Iz tega natančnega pregleda je razvidno, da so se slovenske oblasti tedaj izkazale kot kompetentne pri urejanju življenja v Sloveniji, kar se jim je kasneje oporekalo. To oporekanje je na žalost trajalo vse do današnjih dni, pa se je kot milni mehurček razblinilo z uveljavitvijo samostojne slovenske države.